

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія

ФІЛОЛОГІЯ

Випуск 14

Ужгород — 2006

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Сабадош І.В., докт. філол. наук, проф. (голова)

Барчан В.В., канд. філол. наук, доц.

Белей Л.О., докт. філол. наук, проф.

Бідзіля Ю.М., канд. філол. наук, доц.

Виноградов А.О., докт. філол. наук, проф.

Голомб Л.Г., докт. філол. наук, проф.

Лизанець П.М., докт. філол. наук, проф.

Миголинець О.Ф., канд. філол. наук, доц. (секретар)

Пахомова С.М., докт. філол. наук, проф.

Сенько І.М., канд. філол. наук, доц. (відповідальний редактор)

Суран Т.І., канд. філол. наук, доц.

Сюсько М.І., докт. філол. наук, проф.

Чучка П.П. докт. філол. наук, проф.

Наукове фахове видання, затверджене постановою
президії ВАК України від 11 жовтня 2000 року. — № 1-03/8
(Бюлетень ВАК України. — 2000. — № 6. — С. 13).

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 7972 від 9 жовтня 2003 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Ужгородського національного університету.
Протокол № 4 від 30.03.2006 р.

СЛОВОТВІРНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИРЕКТИВІВ РЕКВЕСТИВНОГО ТИПУ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 14

УДК 811,111'373.611;

Вrabель Т. Словотвірні-прагматичні особливості функціонування директивів реквестивного типу; стор. 8; кількість бібліографічних джерел – 14; мова українська.

Анотація. Стаття присвячена аналізу словотвірних-прагматичних особливостей функціонування директивних мовленнєвих актів, зокрема їхнього реквестивного типу на матеріалі англійських творів ХХ століття. Визначаються основні й периферійні моделі утворення похідних слів, за допомогою яких передається іллокутивна мета директивів – спонукати адресата до виконання певних дій. Прагматичний аналіз пов'язаний з виявленням перформативної формули вираження актів мовлення, а також рольових і статусних відносин комунікантів.

Ключові слова: директивний мовленнєвий акт, похідне слово, іллокутивна мета, перформатив, рольові і статусні відносини комунікантів.

Resume. The article deals with the analysis of word-formation and pragmatic peculiarities of the functioning of directive speech acts and their requestive type in particular on the basis of British and American fiction works of the XXth century. The central and peripheral patterns of the formation of derivatives, taking part in the expression of the illocutionary aim of directives, are determined. The pragmatic analysis has to do with the determining of the performative formula of the expression of speech acts as well as the role and status relationships of the communicants.

Key words: directive speech act, derivative, illocutionary aim, performative, role and status relationships of the communicants.

Однією з тенденцій сучасного мовознавства є інтенсивні розвідки у галузі комунікативної лінгвістики, зокрема комунікативний підхід до аналізу словотворення [9; 3].

Актуальність статті полягає у вивченні словотвірних засобів з точки зору їхньої валентності у процесі реалізації актів номінації при утворенні похідного дієслова з певною іллокутивною метою. Неабиякий інтерес із цього приводу викликає і виявлення залежності вибору самого способу словотворення від конкретної комунікативної ситуації (далі – КС) та чітко окреслених дериваційних засобів, які залежно від типу твірної основи й окремого способу проявляють різний ступінь мовленнєвої активності в тих чи інших іллокутивних актах.

Метою цієї наукової статті є визначити й описати словотвірні особливості функціонування директивів реквестивного типу у художній прозі англійських авторів ХХ століття.

Спільним комунікативним призначенням директивних МА (далі – ДМА) є намагання мовця спонукати адресата до виконання дії або зміни стану справ. Проте у кожній конкретній КС директивний акт може розглядатись як мовцем, так і слухачем по-різному: як наказ, прохання, порада, дозвіл, благання, заборона і т. ін. [11, с. 132]. Важливою особливістю наказових перформативних висловлювань є те, що при їхній вимові мовець не тільки здійснює акт волевиявлення, але й інформує адресата про дію, яка має бути виконана певною особою. Однак, вимова директива не є виконанням дії, що каузується [10, с. 198]. Диференціація ДМА здійснюється дією факторів прагматичного характеру й тісно пов'язана з КС, тому типологія актів цього типу є насправді

прагматичною класифікацією. Разом із тим є давня традиція розглядати різні види спонукання з семантичних позицій як різні значення або як відтінки значення волевиявлення, хоча впорядкованого списку таких значень не існує. Семантичний аналіз спонукальних форм проводився у [1, с. 22; 4, с. 8; 8, с. 7].

Висловлюється також думка про те, що ДМА більш ніж інші пов'язані з соціальними характеристиками комунікації, насамперед із принципом ввічливості [4, с. 9]. Дж. Ліч, зокрема, відзначає, що більшість із них характеризується “негативною ввічливістю,” отже іллокутивна мета суперечить соціальній (встановити взаєморозуміння). Зазначимо, що Дж. Ліч розглядає поняття ввічливості як шкалу, на якій висловлювання розташовуються залежно від їхньої більшої / меншої ввічливості. Інша шкала, запропонована цим дослідником, визначає бенефактивність дії для мовця або адресата [14, с. 104].

Прагматична типологія директивів може бути побудована з різним ступенем деталізації залежно від ознак, обраних за основу класифікації [6; 5; 13]. Керуючись соціальним статусом та позицією мовця, О.І. Беляєва поділяє ДМА на три основні типи: 1) прескриптиви, які включають: наказ, заборону, власне спонукання, дозвіл, інструкцію, розпорядження, замовлення, вимогу; 2) реквестиви, що містять: прохання, благання, запрошення; 3) сугестиви, які поділяються на: пораду, пропозицію, попередження [1, с. 225-229]. У цій статті ми розглянемо функціонування директивів реквестивного типу.

У реквестивних ДМА каузована дія бенефактивна для адресанта, (у випадку запрошення) для мовця й адресата. Виконавцем завжди виступає адресат, який займає пріоритетну позицію, оскільки

є особою, що відповідає за прийняття рішення про виконання дії [12, с. 195]. З огляду на це використовуються два типи тактик вираження реквестивних ДМА: прямого та опосередкованого контролю. Що стосується форми вираження, то комуніканти вживають імпліцитні та неперформативні висловлювання. Нечасте вживання експліцитного перформативного акту свідчить про те, що мовці легко розпізнають іллокутивну мету реквестивних МА і не потребують експліцитних маркерів для їхньої ідентифікації та декодування адресатом. До реквестивів належать МА: прохання, питання дозволу та запрошення.

МА прохання є ядровим МА у класі реквестивів, і тому ситуативні чинники його функціонування повністю відповідають тим, що зазначені вище. У вираженні МА прохання мовці застосовують обидві зазначені вище тактики. **Тактика прямого контролю** передається афіксальними та конверсивними похідними, які поділяються на відсубстантивні та відад'єктивні дієслова, напр.,

(1) *"Oh, don't misunderstand me, we're not in here because we are rabbits – we'd be rabbits wherever we were – we're all here because we can't adjust to our rabbithood. We need a good strong wolf like our nurse to teach us our place"* (Keseey K. One Flew Over the Cuckoo's Nest).

Префікс mis- належить до категорії заперечення (негації) і сполучається з твірною основою лексико-семантичної групи (далі – ТО ЛСГ) „дієслова мисленнєвої діяльності (навчання)”. Уживаючи префіксальне похідне *misunderstand* в імпліцитному перформативному акті, мовець прямо спонукає адресата зрозуміти його правильно, для чого використовується граматичне заперечення *don't* та заперечний префікс *mis-*:

(2) *"I'm sorry you found me like this," he said, wiping his eyes.*
"Don't apologize" (Grisham J. The Chamber).

Суфіксальне похідне apologize утворене за допомогою додавання суфікса *-ize*, який належить до категорії каузативності (розмовляти певним чином) і приєднується до субстантивної ТО ЛСГ „назви морально-етичних понять”. Зважаючи на ситуацію комунікації, ми інтерпретуємо виділене висловлювання саме як МА прохання у формі імпліцитного перформативного акту, оскільки розмова відбувається між засудженим на смерть Семом Кейхоллом та його онуком – адвокатом Адамом Холлом. Засуджений зневірився у щирості адвокатів та відмовлявся від їхніх послуг, проте Адаму вдалося переконати свого дідуся у раціональності нового розгляду справи.

Конверсивні похідні, які вказують на тактику прямого контролю, утворюються за двома словотвірними моделями: $N \rightarrow V$; $Adj \rightarrow V$ і функціонують в експліцитних, імпліцитних та неперформативних висловлюваннях, напр.,

(3) *"I will request," went on Poirot, "that you permit me to ring up a certain person and ask him to come here"* (Christie A. Thirteen at Dinner).

Відсубстантивний конверсив *request* належить до дієслів комунікації (вольового впливу на оточення). Висловлювання *I will request* ми розглядаємо як поєднання модального дієслова *will* у значенні „бажання, рішучості” [7, с. 183-184] з інфінітивом, а не як простий майбутній час. Це висловлювання ми відносимо до експліцитного перформативного акту, за допомогою якого мовець відкрито заявляє про свій намір, ідентифікує іллокутивну мету власного МА. Уживаючи офіційну форму висловлювання, Е. Пуаро намагається привернути до себе увагу й виглядати важливішим, ніж він є насправді.

Відад'єктивні конверсиви, які характеризують МА прохання, вживаються в імпліцитних перформативних актах, напр.,

(4) *"Look," he said, "and do slow down. I don't often travel in cars"* (Murdock I. The Sandcastle).

Відад'єктивне дієслово *slow*, що належить до дієслів руху (швидкості), позначає тактику прямого контролю директивного реквестивного МА прохання. Належність саме до цього мовленнєвого акту пояснюється статусними відносинами комунікантів – розмова відбувається між двома закоханими: багату художницею Рейн Картер та вчителем середнього достатку Мором, які їдуть разом у машині. Мор відчуває себе незручно, оскільки не попередив дружину, що затримається, а Рейн веде машину дуже швидко і при цьому не дуже слідкує за дорогою, тому він уживає прямий імператив з метою спонукання її вести машину обережніше, а потім просить Рейн їхати повільніше.

Тактика опосередкованого контролю формується лише відсубстантивними конверсивами в імпліцитному перформативному акті. Висловлювання часто мають питальну форму, що вказує на опосередкованість спонукання та бажання знизити категоричність МА, напр.,

(5) *"Trigger," he said, "would you mind waiting outside till I've had my supper?"* (Saroyan W. Selected Short Stories).

Відсубстантивний конверсив mind належить до дієслів комунікації (вольового впливу на оточення).

Ця тактика позначається також похідними дієсловами в умовному та наказовому способах. Похідні так само належать до дієслів комунікації з різними підтипами значень: „спосіб, засіб розмови” у деривата *cable* (приклад 6) та „вираження обіцянок, зобов'язань” у дієслова *promise* (приклад 7).

(6) *"If only you'd just cable me I agree"* (Greene G. The Quiet American).

(7) *"Harry, promise me that you will never lend that book to anyone. It does harm"* (Wilde O. The Picture of Dorian Gray).

Семантичним варіантом МА прохання є **МА питання дозволу**, в якому мовець просить пріоритетного адресата санкціонувати можливість здійснення певної дії. А.В. Дорошенко визначає питання дозволу як вимушене прохання [6, с. 24], оскільки дії мовця за певними причинами залежать від іншої особи, тобто адресата.

МА питання дозволу передається за допомогою **тактик прямого та опосередкованого контролю**, для позначення яких уживаються відсубстантивні конверсиви у формі імпліцитних перформативних актів, напр.,

(8) *She was still on the phone when Adam came into the bedroom. She waved him over. "Mom, let me brief Adam. He'll love it"* (Clark M.H. Remember Me).

Відсубстантивний конверсив *brief* належить до дієслів комунікації (монологічного мовлення) і передає тактику прямого контролю, спонукаючи адресата дати дозвіл на повідомлення новини третій новоприбулій особі.

Тактика опосередкованого контролю представлена частотним уживанням відсубстантивного конверсива *mind* у питальних висловлюваннях [див. прикл.: 5].

МА запрошення містить ознаки реквестивів та сугестивів: дія одночасно бажана для мовця та приємна й корисна для адресата. У характеристиці

цього МА мовці застосовують **тактики прямого та опосередкованого контролю**. Перша з них позначена відсубстантивним конверсивом *mind* у наказовому способі, а функціонування другої проаналізуємо нижче.

(9) *"Doing anything tonight, Fowler? Care for a spot of dinner?"* (Greene G. The Quiet American).

Відсубстантивний конверсив *care* належить до дієслів на позначення почуттів (вираження внутрішнього ставлення до оточення) і вводить МА запрошення у формі імпліцитного перформативного акту.

Для реквестивних ДМА однаково характерними є **тактики прямого та опосередкованого контролю**. Домінуючою формою позначення є імпліцитні перформативні акти, оскільки експліцитна форма може вважатися надто офіційною і навіть образливою у колі добре знайомих людей. Ядровою моделлю словотворення є відсубстантивна конверсія. Афіксальні іллокутивні дієслова не є характерним способом позначення ДМА.

Перспективним напрямком для подальших наукових пошуків в обраній нами темі дослідження вважаємо комплексний когнітивно-прагматично-актомовленнєвий порівняльний аналіз словотвірної системи англійської мови на матеріалі текстів різних стилів із подальшим виявленням їхніх порівняльно-зіставних характеристик.

Література:

1. Беляева Е.И. Модальность и прагматические аспекты директивных речевых актов в современном английском языке: Автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04. – М.: МГПИИЯ им. М. Тореза, 1987. – 40с.
2. Болотнова Н.С. Гармонизация общения и лексическая структура текста. – СПб: Образование, 1992. – 55с.
3. Вратель Т.Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Ужгород: УжНУ, 2005. – 241с.
4. Вронская Ю.В. Когнитивно-прагматические особенности высказываний с глаголами речи в современном английском языке (в сопоставлении с современным русским языком): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20. – Сравнительное исторически-типологическое и сопоставительное языкознание. – Екатеринбург: Екатеринбургский госуниверситет, 1998. – 20с.
5. Гладуш Н.Ф. Повествовательные директивы в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К.: КНУ, 1985. – 22с.
6. Дорошенко А.В. Побудительные речевые акты и их интерпретация в тексте (на матер. английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М.: МГПИИЯ им. М. Тореза, 1985. – 26с.
7. Кобрина Н.А., Корнеева Е.А., Оссовская М.И., Гузеева К.А. Грамматика английского языка. Морфология. Синтаксис. – СПб: Издательство Союз, 2000. – 495с.
8. Нарушевич-Васильева О.В. Категория спонукальності у прагмастилістичному аспекті: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – українська мова. – Одеса: ОДУ, 2002. – 20с.
9. Севидова Н.А. Прагматические возможности словообразовательных элементов в системе существительного современного немецкого языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Тамбов: ТГУ, 2002. – 23с.
10. Телецкая Т.В. Семантика и структура микрополя директивной модальности (на матер. русского, украинского, французского и английского языков) // Записки з романо-германської філології / Одеський Національний Університет ім. І.І. Мечнікова. – Вип. 13. – Одеса: Фенікс, 2003. – С. 197-204.
11. Храковский В.С., Володин А.П. Семантика и типология императива. Русский императив. – Л.: ЛГУ, 1986. – 272с.
12. Ervin-Tripp S. How to Make and Understand Requests // Possibilities and Limitations of Pragmatics/ Ed. by Parret H., Sbisá M., Verschueren J. – Amsterdam: Benjamins, 1981. – P. 195-205.
13. Leech G.N. Explorations in Semantics and Pragmatics. – Amsterdam: Benjamins, 1980. – 133p.
14. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – London, N.Y.: Longman, 1983. – 250p.

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

<i>Барчан Валентина.</i> Міфологічні структури в “Поеті” Т.Осьмачки.....	3
<i>Балла Евеліна.</i> Імпресіонізм як стильова домінанта лірико-пейзажних новел Є.Гуцала.....	10
<i>Бородіна Людмила.</i> Проблема смерти и нравственного выбора в романе Л.Улицкой “Казус Кукоцкого”.....	15
<i>Бочко Марія.</i> Маловідомий поет і публіцист Федір Коваль.....	20
<i>Вигодованець Наталія.</i> Ключові топоси авторефлексії у “Поєматі Василя Довговича”.....	28
<i>Власова Евгения.</i> К вопросу о поэтике имен собственных в эпопее М.А.Шолохова “Тихий Дон”.....	31
<i>Кордонець Олександр.</i> Богдан Лепкий про шляхи оновлення української прози кінця XIX – початку XX століть.....	36
<i>Кузьма Оксана.</i> Осмислення феномена зради в драмах “На полі крові” Лесі Українки та “Ціна крові” С.Черкасенка.....	40
<i>Марко Василь.</i> Творчість Григора Тютюнника в контексті часу.....	43
<i>Палько Вікторія.</i> Поетика збірки Грицька Чупринки “Огнецвіт”.....	49
<i>Чонка Тетяна.</i> До проблеми взаємодії автора, героя і читача у процесі творчої комунікації (на матеріалі романів Володимира Набокова).....	55
<i>Яремкович Марія.</i> Художньо-філософська концепція людини і світу в ліриці В.Сосюри (збірки “Осінні мелодії”, “Весни дихання”).....	59

МОВОЗНАВСТВО

<i>Виноградов Анатолий.</i> Собирательные существительные в русском и венгерском языках.....	65
<i>Устюгова Людмила.</i> Книжнославянизмы в морфонологической системе русского языка.....	73
<i>Брандис Ольга.</i> Структура имен прилагательных как фактор их словообразовательной активности.....	79

Вегеш Анастасія. Новаторство літературно-художньої антропонімії Василя Кожелянка.....	85
Венжинович Наталія. Концепт і його лінгвокультурологічна природа.....	89
Ветлова Татьяна. Семантическое поле цвета в языке романов В.В.Набокова.....	95
Врабель Томаш. Словотвірно-прагматичні особливості функціонування директивів реквестивного типу.....	98
Грицаєнко Людмила. Лексико-семантичні розряди невідмінюваних іменників у сучасній українській мові.....	101
Грчкова Маргарета. Особенности лексики русского литературного языка конца XX века.....	105
Гульня Діана. Відображення суспільних змін у формах вокативів угорської та української мов на Закарпатті (за дослідженням форм звертань у трудовому колективі).....	111
Джангобекова Татьяна. Текст как объект истории литературного языка.....	114
Зикань Христина. Про походження деяких угорських географічних термінів, що функціонують в Ужгороді.....	121
Кидибиц Наталія. Про деякі географічні назви у мовленні угорців м.Берегова та його околиць.....	124
Мигoliniнець Оксана. Особливості актуалізації префіксальних ономазіологічних категорій в газетних текстах сучасної англійської мови (аналіз мікро- та макрофункцій префіксальних морфем).....	128
Паніш Віталія. Проблеми стилістичної характеристики фразеологізмів у мовознавчій літературі.....	133
Петруляк Вероніка. До проблеми функціонування терміна “мікротопонім” у працях ономастів.....	137
Пирогова Надія. Фонематичність російської орфографії.....	141
Піцура Тетяна. Назви одягу в українських говорах Карпат.....	145
Філак Ірина. Конфронтаційний аспект у викладанні української мови для словаків...	150
Чикут Віта. До характеристики внеску І.Панькевича у розвиток українського мовознавства: питання історії мови.....	153
Шимко Елена. Зарождение отношений дискурса в начальный период формирования русского литературного языка нового типа.....	159